

Проф. Іван Огієнко.

Костянтин Філософ.

Спроба характеристики на основі історичних матеріалів.

ВІДБИТКА З ЖУРНАЛУ „ДУХОВНИЙ СІЯЧ“
№ 20 за 1927 р.

ВАРШАВА.
Друкарня Синодальна, Зигмунтовська 13.
1927.

В № 13 «Духовного Сіяча» я зазначав уже, що в біжучому 1927 році минає рівно одинадцять віків з дня народження св. Кирила-Костянтина, апостола народу слов'янського. Щоби достойно згадати великого працюючника на культурній ниві слов'янській в цей ювілейний його рік, подаю на день 11 травня,—день пам'яті св. братів солунських—ще одну статтю,—коротку характеристику св. Костянтина, яко людини й працюючника. ¹

Подати характеристику кожної людини — праця не легка; подати ж характеристику людини, що жила й працювала більше тисячі років тому (в 1927 р. — ювілей 11 сот літ з дня народження Костянтина), про яку залишилося не багато певного історичного матеріалу, — це вже праця занадто тяжка. На щастя, маємо давнє ЖК, де подано багато виразних рис для характеристики Костянтина; тільки мусимо пам'ятати, що автор ЖК писав життя святого, писав у той час, коли існував певний грецький стилістичний метод для подібних агіографічних праць; цебто, автор ЖК міг надати своєму героєві й таких рис, котрих він може й не мав, або мав їх в меншій мірі. Але я подаю тут характеристику Костянтина Філософа не тільки на основі одного ЖК, — я базуюся на всіх джерелах, котрі згадують про апостола слов'янського, а це дає змогу намалювати образ великого працюючника на слов'янській культурній ниві більш-менш повно й ріжносторонньо.

Перш над усе Костянтин був для свого часу мужем великої вчености. З молодих літ палко покохав він науку, і вона стала йому провідною зорею на ціле його життя.

---

1. Ця стаття—це розділ з праці автора: „Костянтин I Мефодій, їх життя та діяльність“. Голозне джерело - Життя Костянтина—зазначаю скорочено ЖК; цифра вгорі праворуч визначає розділ Життя. Про джерела, які тут згадуються, розповідаю докладно в названій праці.

Всі думки молодого Костянтина ще за дитячих років завжди були коло науки, йому вона навіть снилася в образі прекрасної дівчини Софії (Премудрости). Коли Костянтин розповів про свій сон, батьки дали синові мудрий заповіт: «Скажи Премудрості: будь мені сестрою, а мудрість візьми собі за товаришку» ЖК³. І з семи літ одружився Костянтин з цею Софією-Премудрістю, і вона стала йому дружиною вірною на ціле життя його. Для науки ніколи Костянтин не шкодував ані сил своїх, ані коштів. Коли в його рідному Солуні раз появився був якийсь чужинець-граматик, Костянтин йде до нього за наукою; а як той рішуче відмовив йому, Костянтин упав у розпач. Упав він на коліна,— розповідає ЖК— і з сльозми благав жорстокого вчителя: «Візьми всю мою частину з дому батька мого, що належить мені, але навчи мене» ЖК³. Це дуже характерне оповідання, котре малює нам величезну жадобу знання в молодім Костянтині. А коли дійшов Костянтин літ своїх, хотіли його оженити з багатю та славного роду дівчиною, а до того дати йому ще й княжіння. Рішуче відмовився Костянтин: «Великий ваш подарок для тих, хто шукає його— відповів молодий філософ,— а мені більшого за науку нема нічого». ЖК⁴...

І наука стала Костянтиніві справжньою подругою на ціле його життя, стала йому засобом шукати тільки «прадівової (Адамової) чести та багатства» ЖК⁴. Костянтин багато читав, і віддавав читанню увесь свій вільний час. Пробуваючи Філософ на затишному Олімпі, увесь віддається науці, «тільки з книгами бесідуючи» ЖК⁷. До історії перейшов Костянтин, як людина надзвичайної мудрости, чому вдавнину, садячи дитину за науку, молилися за неї: «Дай же єму, Господи, оть Давидова разума, оть Соломони премудрости и оть Кириллово хитрости» (глибокого розуму).

Костянтин мав дуже бистру пам'ять, і дивував нею всіх ще замолоду, а ця пам'ять дала йому можливість набутти дійсно глибокого знання, котре йому пізніше так знадобилося під час його апостольської праці. По характеру часу свого, наука Костянтинова була переважно богословського характеру; в школі, а особливо читанням, Костянтин здобув собі глибоке богословське знання, чому став першорядним богословом свого часу.

Від природи мав Костянтин «скорий ум» ЖК⁴, а це зробило його ще з молодих літ філософом. Характер його знання та думання — «в небагатьох словах показати великий розум» ЖК⁴. І ще замолоду¹ названо Костянтина філософом, бо вже тоді був він «юнь тѣломь, а стара ума» ЖК⁵, вже тоді він пильнував «разумѣти глебинь» ЖК³. Заслуживши Костянтин правдиву назву «філософа», перейшов з нек й до історії. Характерною ознакою його думання було викладати все в притчах, більше зрозумілих та приступних для широких народніх мас.

Костянтин був схильний до містецизму від природи; пригадаймо його сон, коли він бачив Софію, або випадок з ястребом. Вітер заніс йому на влогах улюбленого ястреба, і юнак тяжко засумував від того; але скоро зрозумів: «Таке-то життя наше, що замість радості все сум прибуває» ЖК³. Дуже вражливий та містично настроєний, Костянтин любив відлюдність, любив бути сам з собою; втікши від галасливої столиці, Костянтин «сѣде на единомь мѣстѣ без молвы, и себе самому токмо вѣнемля» ЖК⁷.

Для свого часу Костянтин безумовно був добрим мовознавцем, що було йому так необхідним для його перекладів та апостольської праці. Джерела говорять, що він знав, крім грецької та слов'янської, ще й мови: латинську, жидієську, арабську та хазарську; я вже підкреслював в своїм курсі (IV. 2. б), що Костянтин з ходу самої праці своєї мусів вчитися цих мов, питання тільки в тім, наскільки глибоко знав він ці мови (а під мовою хазарською можна добачати й мову східно-слов'янську).

Костянтин вславився великою красномовністю. По характеру часу свого, він любив говорити; в добу безконечних богословських диспутів, в половині IX-го віку, кожний любив поговорити, але красномовність Костянтинова стояла понад звичайним ораторством, бо слово його було «яко пламень горящъ на противныя» ЖК¹⁰. Чоловік від природи філософського складу думання, Костянтин ко-

---

1. По скінченні вищих студій Костянтин став професором в Царгороді, і отримав титул філософа, титул на той час придвірний. Можливо, що автор ЖК цей пізніший офіційний титул переніс і на молодого Костянтина.

хався в діалектиці, і в своїх частих богословських диспутах дав надзвичайно цікаві та високі зразки своєї глибокої діалектики (пригадаймо диспути з Аннієм, сарацинами та хазарами); а приточний характер його доказів робить їх незвичайно живими та ясними, а через це притчі Костянтинові були дуже популярними в нашій давній літературі. Сила слова Костянтинового була така впливова, що він «словесним огнем» палить забобони в Моравії (ЖК¹⁵ та Морав. легенда 5) та втихомирює хазарського воеводу ЖК⁸.

Костянтин був завзятим ідеалістом. Та велична ідея, яку він виставив,—ідея Богослуження живою мовою,—була зовсім не звичайною ідеєю для свого часу. Слов'янська мова була тоді мало виробленою, до літератури вона лише почала входити, і тому для всіх це була мова «варварська», мова напівдикого паганського народу. Подюбивши Костянтин слов'янський нарід ще за молодих років, виставляє революційну на той час ідею: хвалити Бога можна всіма мовами. І не тільки виставив Костянтин саму ідею рівноправності всіх мов в церкві й перед Богом,—він цю ідею боронив усе життя своє, він за неї поклав і душу свою. Свою величну ідею Костянтин сміло реалізує дійсно на останній із мов, на мові «варварській», слов'янській, і вводить її до Богослуження та до св. Письма. Уявім собі добре, якою невиробленою була тоді слов'янська мова, і ми зрозуміємо всю смілість та революційність праці Костянтинової.

Людина малого фізичного здоров'я, Костянтин мав сильну волю та надзвичайно міцний дух: вони допомогли йому встояти в нерівній боротьбі з трязычниками, що весь час нападали на нього, і вкінці вийти побідником в цій боротьбі, відважившись пошукати затвердження своєї ідеї навіть в чужому Римі, коли Царгород того не зміг. Пригадаймо собі Костянтинову смілу боротьбу з пилатниками на Моравах та його славу оборону рівноправності всіх мов в церкві на соборах трязычників у Венеції та в Римі, і перед нами встане правдивий образ цього завязаного ідеаліста, гарячого оборонця поневолених мов, який навіть в останній передсмертній молитві своїй благав Господа: «Господи, Боже ми, погуби трязычню»

єресь!» ЖК¹⁸ (цеб-то: Господи, Боже мій, вигуби тих, що не визнають живої мови в церкві). Ось за що в 7 ірмосі на Службі Кирилу церква наша й досі співає: «Неоскудно сокровище явився, Кириле, Пресвятому Духу, имъ же просвѣщся, научи весь миръ языки (цеб-то живую народньою мовою) воспѣвати!» А в ірмосі 3-м: «Словомъ и сердцемъ и языкомъ Христа, Сына Божия проповѣда, премудрость же и сила слово воплощшеся, блаженне, струями приточьнами удави триязычъники».

Костянтин був мужем дійсно апостольського життя й праці. Ще замолоду полюбив він ідею апостольського служіння слов'янському народові, і цій ідеї віддав він усе своє життя. Праця апостольська не була тоді легкою,—згадаймо, що сарацини дали були Костянтину навіть отруги ЖК⁹, а під час Хазарської місії напали були на нього угри, «виючи по-вовчому й хочачи вбити його» ЖК⁸. Проте нічого не боявся Костянтин, — він радісно приймав кожену апостольську працю. На пропозицію йти на небезпечну працю до сарацин, Костянтин відповідає: «З радістю йду за віру християнську; хиба ссть що солодше мені на цім світі, як жити й померти за святу Тройцю?» ЖК⁶. Так само відповідає Костянтин і на пропозицію відправитися в далеку Хазарію: «З радістю піду пішки та босим, піду без усього, чого не велів Господь ученикам своїм носити» ЖК⁸. І ось таким чином Костянтин «по мънозѣмъ землямъ хождьша» ЖК¹⁸, скрізь проповідував вищість християнської віри, скрізь боронив християнство, скрізь провадив з видатними вченими богословські диспути, що були тоді прикметою того часу. Ось за це Життя св. Климента в 3 розділі пише про св. братів, що вони «зробили працю, рівну праці ап. Павла, пильнуючи принести Господу досконалий і святий дар мови», через це «ними хвалиться Болгар'я, Паннонія й Моравія» (ірмос 7 Служби), за це здавнини прозвано Костянтина «поправді богомудрим та рівноапостольним отцем» (Охридська легенда 2).

Костянтин був мужем високого побожного життя, про що нам свідчать усі давні джерела. Кожну працю розпочинає він молитвою, і давнина зберегла нам цілу низку його надзвичайно поетичних молитов: молитесь він ще в

дитинстві до свого улюбленого письменника Григорія Богослова, молиться перед початком вищої науки ЖК¹, молиться перед зложенням азбуки ЖК¹⁴ і в др. под. випадках. Його заповітом було: «Держися не людського звичаю, але виконуй Божі заповіді» ЖК³. Похвала Кирилу¹ так нам описує його побожне життя: «Блаженный сей отець и учитель нашъ остави житіа сего всю красоту, и богатство, отца и матеръ, братію и сестры; измлада же бысть чистотою яко ангель, укланяся и убѣгая житійскихъ сласти, единъ путь гоня, им же взити на небеса». Чистоту життя Костянтинового в молодості підкреслюють і інші джерела, напр. «Успіння».

Слави цьогосвітньої не любив Костянтин, і втікав від неї, як тільки міг. Ще про молодого Костянтина говорив його покровитель логофет Феоктист цариці Феодорі: «Цей молодий філософ не любить життя нашого» ЖК⁴. А коли Костянтина, по висвяченні на священника, поставили були на високий уряд, — зробили його секретарем патріяршим, — він скоро втік з теї посади, і 6 місяців ховався в монастирі ЖК⁴. Дитина славних батьків, знаний за свого при імператорським дворі, Костянтин міг зробити блискучу світську кар'єру; та не те тягло його, — на предложення високих посад Костянтин правдиво по-філософському відповів: «Подарок дійсно великий... для тих, хто шукає його» ЖК⁴...

Але втікаючи від суетливого світу цього, нехтуючи гомінкою, але кусливою людською славою, Костянтин проте не замкнувся назавсиди в затишному монастиреві, а віддався ввесь на служіння людям. Він служив народу ціле життя своє, по-апостольському проповідуючи краще життя; не боявся він покласти й життя свого за нарід, коли б того потреба була; пригадаймо його оборону міста, коли на нього напали були хазари ЖК³. Виразна риса праці Костянтинової: служити Богові — то працювати на користь людей, або, по слову ЖК⁴: «ельми угаждаше Богу, тольми паче любезнѣй всѣмъ бывааше», — чим більше догоджав Костянтин Богові, тим милішим ставав він для людей.

Костянтин був чистим безсрібником, — грошей не лю-

---

1. „Кирилло-Мееодівскій Сборникъ“ 1865 р. ст. 314-315.

бив і не збірив їх. Не раз траплялася йому можливість мати добрі дарунки від сильних світа цього, але Костянтин їх зрікався; каган хазарський, також князі слов'янські— Ростислав та Коцел давали йому багаті дарунки за працю його, але Костянтин не бере золота непевного: він випрошує волю для полонених, яких тоді скрізь було подостатку, і якими користали, як робочою силою. Коли треба було повчитися, Костянтин, як ми бачили, пропонує вчителєві всю свою пайку батьківського майна за науку, бо вона була йому дорожча за скороминуче багатство ЖК³. А коли Костянтин міг відійти трохи від галасу цього світа, він жив лише сьогоднішнім днем, «на завтра нічого не лишаючи та роздаючи все бідним», так що часом і в свято не мав чого їсти ЖК⁷.

От за таке життя та за таку вдачу поважали Костянтина і свої, і чужинці. Посилаючи цісар Михаїл Костянтина на Морави, писав князю Ростиславу, що він посилає йому «мужа чесного й правовірного, надзвичайно вченого й філософа; прийми цей подарок,—писав цісар—більший і цінніший за все золото й срібло, за каміння дорогі та багатство скороминуче» ЖК¹⁴. Великий вчений свого часу, папський секретар Анастасій, в своєму листі до єп. Гавдерика з 875-879 р. згадує про Костянтина з великою пошаною: він зве його «мужем життя апостольського», твердить, що то «великий і таки поправді філософ», що це «незвичайний (*mirabilis*) поправді філософ»; Анастасій підкреслює скромність Костянтинову, коли той не хотів докладно розповідати про знайдення мощей св. Климента. «боячися догани в гордості». Цей же Анастасій в листі до Кароля Лисого розказує, що Костянтин за його велику вченість поважали навіть в Римі, і сам Анастасій вчився від Філософа. В передмові до справ царгородського собору 869-870 р. він же зве Костянтина «мужем великої святости».

За величну працю та за побожне життя церква наша з найдавнішого часу визнала Костянтина святим; але коли саме канонізовано Костянтина—не знаємо. Життя св. Климента, що написано десь чи не в XI віці, зве його вже святим; в місяцеслові Остромирового Євангелія 1056 р. під 14 лютого Костянтин названо преподобним. Але

західна церква визнала святими слов'янських апостолів, здається, лише через 500 років по їх смерті,—їх канонізовано тільки в 1380 р.; правда, на тих образах IX-XI в., які знайдено на фресках по стінах давньої базилики св. Климента під час недавніх розкопок, св. брати тут з німбами, цеб-то, що їх уважано вже тоді за святих; тільки ще треба ґрунтовно довести, чи то дійсно там намальовані св. брати.

Джерела: ЖК 3—8, 10—11, 14, 15, 18 і др; Лист Анастасія до Гавдерика 875-879 р. 1, 3, 4; Легенди: Моравська, 1, 5, 8, Болгарська 3, Охридська 2, Чеська 5; Успіння; Похвала св. Кирилу; Служба Кирилу і Мефодію — **Література:** *Бильбасов* в „ЖМНПр“ 1868 р. ч. 138 ст. 371; *Небосклонов* 78; *Воронов* 309-311; *Малишевський* в „ТрКДАк“ 1885 р. т. II ст. 94, 100, 116, 205-206, 540-541; „ЖМНПр“ 1865 р. ч. 238 ст. 173, *Тавровський*; *Pastrnek* 91-92; *Potkański* 9-10, 13.—*Н. А. Петровъ*: Чествованіе св. славянских апостоловъ Кирилла и Мефодія въ древне-русской церкви по Служебнымъ минеямъ и мѣсяцесловамъ до 1682 г. „ТрКДАк“ 1893 р. май червень, 526-547.

